

STRANE DIREKTNE INVESTICIJE – ŠANSA ILI IZAZOV ZA LOKALNU BIZNIS ZAJEDNICU

Decembar 2023

Izdavač: Fondacija BFPE za odgovorno društvo i
Centar za međunarodna privatna preduzeća

Ova publikacija je nastala u okviru projekta koji realizuje Fondacija BFPE za odgovorno društvo uz podršku Centra za međunarodna privatna preduzeća - CIPE. Iznesena mišljenja i nalazi predstavljaju stavove autora i ne odražavaju stavove CIPE.

SADRŽAJ:

Sažetak	2
Metodologija	3
Uloga stranih direktnih investicija	4
Strane direktne investicije u Srbiji	8
Pregled stranih direktnih investicija u Srbiji	11
Izazovi stranih direktnih investicija na lokalnom nivou: Zrenjanin, Čačak, Pirot i Šabac	15
Preporuke	16
Literatura	27

Sažetak

Strane direktne investicije su ključni pokretači globalne ekonomske integracije i omogućavaju prenos kapitala, znanja, tehnologije i menadžerskih vještina između zemalja. Pored svih benefita koje donose, imaju veliki uticaj na napredak i opstanak domaćih preduzeća. To znači da se domaća preduzeća suočavaju sa brojnim izazovima kao što su: nedostatak podsticajnih mera, dvostruki standardi, otežana mogućnost uspostavljanja saradnje sa stranim kompanijama, nezainteresovanost lokalnih vlasti, nedovoljna razvijenost domaćih kompanija kao i postojanje niskog nivoa transfera tehnologija. U cilju prevazilaženja ovih izazova i stvaranja inkluzivnijeg poslovnog okruženja potrebno je aktivno raditi na unapređenju položaja domaćih preduzeća. U skladu sa tim preporuke se odnose na uspostavljanje jasnih mehanizama komunikacija, poštovanje nacionalnog zakonodavstva, istraživanje o isplativosti SDI, aktivniju ulogu lokalne samouprave, programe podsticajnih mera, dualno obrazovanje, prevazilaženje „staklenog plafona“ za domaće zaposlene u stranim kompanijama, uspostavljanje jedinstvenog mehanizma predstavljanja lokalnih kompanija, unapređenje lanca snabdevanja, minimum uključenosti domaćih dobavljača u lance snabdevanja stranih kompanija, kao i kreiranje i unapređenje Plana razvoja lokalnih zajednica.

Metodologija istraživanja

Prikupljanje podataka i izrada preporuka bazirana je na inputima dobijenih sa lokalnih debata koje su organizovane u četiri grada. Lokalne debate organizovane su u formi jednodnevnih događaja u Zrenjaninu, Čačku, Pirotu i Šapcu. Ovi gradovi su izabrani na osnovu tri kriterijuma: predstavljaju regionalne centre sa značajnim brojem ljudi i poslovanja koje gravitiraju ka njima, imaju značajan broj stranih kompanija koje posluju i imaju nekoliko aktivnih poslovnih udruženja.

Fokus ovog istraživanja bio je preispitivanje uticaja stranih direktnih investicija i stranih kompanija na biznis zajednicu u Srbiji, sa posebnim fokusom na lokalni nivo. Ideja je bila da se kroz mapiranje potreba i izazova ispita i definiše uticaj koji strane direktne investicije imaju na privredu Srbije u širem smislu, ali i na specifične privredne subjekte, poput malih i srednjih preduzeća ali i velike privredne sisteme.

U tom cilju kao učesnike lokalnih debata BFPE je targetirao najrelevantnije aktere koji mogu svojim inputima značajno da pomognu ostvarivanju prethodno definisanog cilja. To su: predstavnici poslovnih udruženja, privrednih komora, lokalnih zajednica i lokalnih samouprava, predstavnici domaćih kompanija, predstavnici stranih kompanija

prisutnih u pomenutim regionima i druge relevantne aktere na nacionalnom nivou.

Cilj izrade ove publikacije i projekta je sagledavanje uticaja stranih direktnih investicija na lokalnu poslovnu zajednicu, identifikovanje potreba domaćih privrednih subjekata, razmatranje načina prevazilaženja izazova koji proizilaze iz delovanja stranih kompanija na lokalnom nivou, kao i sagledavanje strateškog značaja stranih direktnih investicija.

Uloga stranih direktnih investicija

Strane direktne investicije predstavljaju ključnu komponentu savremenog globalnog ekonomskog pejzaža. Kroz globalizaciju, zemlje su postale međuzavisne, a privrede povezanije. Republika Srbija nije izuzetak. Uz odgovarajući okvir politike, strane direktne investicije doprinose finansijskoj stabilnosti, privrednom rastu i pobošljavaju generalnog prosperiteta jednog društva. Postoje brojne definicije stranih direktnih investicija. Prema definiciji Organizacije za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD), strane direktne investije su „kategorija prekograničnih investicija koju vrši rezident jedne ekonomije (direktni investitor) s ciljem uspostavljanja trajnog interesa u preduzeću (preduzeće direktnih investicija) koje je rezident u ekonomiji drugoj od ekonomije direktnog investitora.“

Dakle, može se reći da strane direktne investicije služe kao sredstvo za kreiranje direktnih, stabilnih i dugotrajnih veza između ekonomija. Pokrenute dugoročnim ciljevima za postizanje profita, strane direktne investicije su relativno stabilan izvor eksternog finansiranja. Za zemlje koje su uvoznici kapitala, strane direktne investicije predstavljaju najpovoljniji oblik međunarodnog finansiranja. Iako nose određeni stepen rizika kako najrizičniji oblik međunarodnog kapitala, transnacionalne kompanije, koje su nosioci stranih direktnih investicija, ipak preferiraju ovu vrstu ulaganja zbog potencijala za ostvarivanjem visokih profita.

Strane direktne investicije imaju značajnu ulogu za jednu ekonomiju iz više perspektiva i imaju veliki potencijal da postanu ključni pokretači ekonomske, tehnološke i socijalne transformacije u jednoj zemlji, pružajući dugoročne koristi kako za investitore tako i za lokalnu zajednicu. Evo nekoliko ključnih benefita:

- Ekonomska stimulacija – SDI pružaju snažan podsticaj ekonomiji jedne zemlje jer dovode do povećanja investicija, otvaranja novih preduzeća, stvaranja radnih mesta i opšteg ekonomskog rasta.
- Transfer tehnologije i znanja – strane kompanije koje ulažu u zemlju obično donose napredne tehnologije, inovacije i poslovna znanja. Ovaj

prenos tehnologije može unaprediti domaću industriju, podstaknuti razvoj novih veština i povećati konkurenciju.

- Otvaranje radnih mesta – investicije stranih kompanija često rezultiraju otvaranjem radnih mesta, što smanjuje nezaposlenost i poboljšava ekonomske uslove u zajednici. Ovo doprinosi i povećanju prihoda i životnog standarda lokalnog stanovništva.
- Povećanje izvoza – SDI mogu povećati izvoz domaćih proizvoda jer strane kompanije često koriste lokalne resurse i radnu snagu za proizvodnju proizvoda namenjenih izvozu.
- Pristup međunarodnim tržištima – investicije stranih kompanija mogu pružiti lokalnim preduzećima pristup međunarodnim tržištima kroz globalne lance snabdevanja i mreže distribucije.
- Unapređenje poslovnog okruženja – da bi privukle strane investicije, zemlje često sprovode reforme kako bi poboljšale svoje poslovno okruženje, što dugoročno doprinosi efikasnijem upravljanju i smanjenju birokratije.

Iako strane direktne investicije (SDI) donose značajne prednosti, postoji nekoliko izazova sa

kojima se zemlje suočavaju kada privlače ove investicije. Neki od ključnih izazova su:

- Održavanje suvereniteta – postoji velika zabrinutost da dolazak stranih investicija može dovesti do gubitka suvereniteta, posebno ako strane kompanije imaju prevelik uticaj na ključne sektore ekonomije i političke odluke
- Nedostatak tehničke i tehnološke spremnosti – u nekim slučajevima, domaće industrije mogu biti nedovoljne pripremljene za tehnološke i tehničke zahteve stranih investitora, što može dovesti do teškoća u integraciji u globalne lance vrednosti.
- Socijalni i kulturni uticaj – strane kompanije često dovode sa sobom različite poslovne kulture i vrednosti. Ovaj kulturni jezik može izazvati tenzije s lokalnim zajednicama i radnicima.
- Negativan uticaj na životnu sredinu – strane investicije mogu imati negativan uticaj na životnu sredinu ako nisu pažljivo odabrane i regulisane. Oštećenje prirodnih resursa i zagađenje mogu izazvati zabrinutost lokalnog stanovništva.
- Zavisnost od određenih sektora – ako zemlja postane previše zavisna od stranih direktnih investicija u određenim sektorima, to može povećati ranjivost ekonomije u slučaju promena

na globalnom tržištu ili u političkim odnosima.

- Uslovi rada i radna prava – strane kompanije ponekad se suočavaju sa kritikama zbog neadekvatnih uslova rada i nedovoljnog poštovanja radnih prava.
- Korupcija i nedostatak transparentnosti – u nekim slučajevima korupcija i nedostatak transparentnosti u zemlji mogu otežati stranim investitorima da posluju, istovremeno doprinoseći lošem upravljanju ali i ugrožavanju položaja lokalnih privrednih subjekata.

Zemlje koje privlače strane direktne investicije moraju balansirati između privlačenja kapitala i upravljanja ovim izazovima kako bi osigurale održivi i dugoročni ekonomski razvoj. Postavlja se pitanja kakva je situacija u Srbiji?

Strane direktne investicije u Srbiji

Tokom poslednjih godina, Srbija je privukla značajan obim stranih direktnih investicija, postavši istaknuta investiciona destinacija u regionu Centralne i Istočne Evrope, što je imalo pozitivan uticaj na ekonomiju zemlje. Srbija se ističe liberalnom spoljnotrgovinskom i investicionom politikom prema stranim investitorima. Kroz dug period, zemlja je sprovodila politiku podsticanja priliva stranih

direktnih investicija, posebno putem pružanja finansijskih podsticaja investitorima zasnovanih na otvaranju novih radnih mesta. Zahvaljujući brojnim sporazumima o slobodnoj trgovini, Srbija je postala još privlačnija za investicije, a regionalna povezanost zemlje sa Evropskom unijom i unutar jugoistočne Evrope dodatno doprinosi atraktivnom investicionom okruženju. *1

Na vrhu liste uspešnih kompanija na tržištu Srbije nalaze se Bosch, Michelin, Siemens, ZF, Panasonic, NCR, Microsoft, Gorenje, Brose, Continental, Magna, Cooper Tires, Johnson Controls, Johnson Electric, Leoni, Fiat Chrysler Automobiles, Yazaki, Eaton, Stada, Swarovski, Aunde, Calzedonia, Mei Ta, Schneider Electric, Geox, Tarkett, Ling Long, Adient, Minth, Toyo Tires, MTU, Barry Callebaut, i mnoge druge. Republika Srbija je četvrtu godinu zaredom svetski lider prema broju otvorenih radnih mesta kroz projekte stranih direktnih ulaganja, prema izveštaju "IBM Global Location Trends 2020". Takođe, prema kriterijumu broja novih radnih mesta, bez obzira na veličinu populacije, Srbija se visoko pozicionirala na petom mestu među evropskim zemljama, s obzirom na projekte stranih direktnih ulaganja započete 2019. godine. U 2020. godini, Srbija je bila prva u Evropi po broju direktnih stranih investicija u odnosu na veličinu ekonomije, prema godišnjem izveštaju objavljenom od strane fDi Intelligence, koji je deo britanskog lista "Financial Times".*2

*1 <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/belgrad/19701.pdf>

*2 <https://ras.gov.rs/uspesne-price>

Nesumnjivo je da Srbija privlači pažnju stranih investitora svojim obimnim potencijalom. Ključne oblasti koje se ističu kao izuzetno obećavajuće za strane direktne investicije u zemlji obuhvataju vazduhoplovnu i namensku industriju, automobilsku industriju, IT tehnologije i međunarodne poslovne uslege, tekstilnu industriju, prehrambenu industriju, drvenu i industriju nameštaja, kao i metalsku i mašinsku industriju.*3

Sa druge strane, pored navedenih brojnih potencijala kojima Srbija raspolaže, kako bi zemlja uspela da privuče strane direktne investicije potrebno je da stvori povoljno okruženje za investitore. Imajući to u vidu Srbija nudi brojne pogodnosti brojne pogodnosti za investitore a to su: smanjeno opterećenje na zarade do 75%, privremeno poresko oslobađanje na dobit pravnih lica (zavisno od visine ulaganja i broja otvorenih radnih mesta), izbegavanje dvostrukog oporezivanja, mogućnosti bescarinskog uvoza sirovima i poluproizvoda, bescarinski uvoz mašina i opreme, oslobađanje od poreza na dodatnu vrednost u slobodnim zonama, finansijska podrška investicionim projektima u proizvodnom sektoru, sektoru usluga međunarodne trgovine i sektoru usluga hotelskog smeštaja, dodatne pogodnosti na lokalnom nivou (izuzeća ili umanjena naknada za zakup gradskog građevinskog zemljišta, olakšavanje za naknade za uređenje gradskog građevinskog zemljišta, izuzeća ili umanjena drugih lokalnih

*3 <https://www.srbija.gov.rs/tekst/329922/pogodnosti-za-investitore.php>

taksi...)*4 Upravo iz tih razloga Srbija se pokazala kao dobra destinacija za strane investitore o čemu svedoče i statistički podaci.

Pregled stranih direktnih investicija u Srbiji

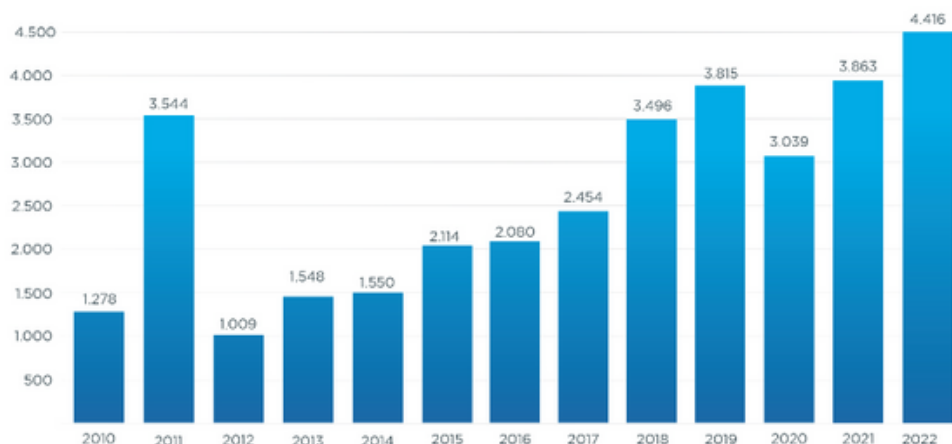
Od ukupno 18,6 milijardi evra SDI u periodu od 2018. do 2022, preko 10 milijardi evra usmereno je u razmenljive sektore, od čega skoro 6 milijardi evra u prerađivačku industriju. Sektori prerađivačke industrije sa najvećim prilivom SDI (metalska industrija, auto, prehrambena, guma i plastika) beleže snažan rast zaposlenosti, proizvodnje i izvoza. Srbija je privukla više od polovine ukupnih SDI u region Zapadnog Balkana u periodu od 2018. do 2022. godine. Priliv SDI u 2022. godine iznosio je 4,4 milijardi evra (neto 4,3 milijarde evra). U devet meseci 2023. godine ukupan priliv je iznosio 3,2 milijardi evra (neto 3,0 milijardi evra), što i dalje predstavlja veći nivo u odnosu na isti period prošle godine. SDI su i geografski diversifikovane, s rastućim učešćem zemalja iz azijsko-pacifičkog regiona pored EU. *5

*4 <https://www.srbija.gov.rs/tekst/329922/pogodnosti-za-investitore.php>

*5 https://www.nbs.rs/export/sites/NBS_site/documents/finansijska-stabilnost/prezentacije/prezentacija_invest.pdf

Priliv stranih direktnih investicija

Izvor: Narodna banka Srbije

Kada je reč o tekućoj godini, prema preliminarnim podacima Narodne Banke Srbije prikupljenim do 30. juna 2023. godine kada govorimo o pojedinačnim zemljama najveći priliv stranih direktnih investicija došao je iz Kine (592,6 miliona evra), Holandije (414,7 miliona evra), Rumunije (124,5 miliona evra), Velike Britanije (122,5 miliona evra), i Nemačke (117,1 miliona evra). Ukupan broj stranih direktnih investicija koje dolazi iz Evropske unije je 1110,3 miliona evra.

Na osnovu navedenim podataka možemo da zaključimo da su dominantni akteri na području Srbije kada govorimo o stranim direktnim investicijama Evropska unija i Kina. U privlačenju stranih investicija prema Narodnoj banci Srbije značajnu ulogu imaju sporazumi o slobodnoj trgovini. Najvažniji su prema obimu trgovine oni sa Evropskom unijom i u okviru CEFTA.

Sporazum sa Evroazijskom ekonomskom unijom (EAEU) koju predvodi Ruska Federacija potpisan je u oktobru 2019. godine. Srbija ima sporazume i sa Turskom i Velikom Britanijom, kao i sa državama Evropske asocijacije slobodne trgovine - EFTA (Island, Lihenštajn, Norvška i Švajcarska).

Strane direktne investicije koje dolaze iz EU činile su skoro 59% ukupnih SDI koje dolaze u Srbiju tokom jedanaest godina, od 2010. go 2022. godine i dostigle su 20,3 milijardu evra proteklih godina. Kompanije iz EU su bili vodeći investitori u Srbiji tokom prethodne decenije. Ove kompanije su unele efikanost, modernu tehnologiju i znanje u srpsku privredu, obezbediviši posao velikom broju ljudi. Ovo je zauzvrat značajno povećalo produktivnost i konkurentnost srpske privrede, povećavajući njen izvozni potencijal, povećavajući budžetske prihode i generišući privredni rast. Na kraju, otvaranje srpskog tržišta kompanijama iz EU dovelo je do različitih izbora i nižih cena za potrošače.

Kada je reč o Holondiji treba imati na umu da ovde treba biti oprezan sa tumačenjem porekla investicija ove zemlje jer se ona zbog svojih poreskih propisa smatra vrstom „poreskog raja“, pa tu kompanije osnivaju investitori iz različitih država. Zanimljivo je da je Rumunija po investicijama ispred Nemačke, koja je najveći investitor u Srbiji.

Tamošnje kompanije su u poslednjih deset godina ovde investirale više od četiri milijarde evra i zaposlile oko 80.000 ljudi. Ali očigledno zbog recesije, ove godine su manje ulagale.

Kada je reč o Kini, poslednjih godina primetan je rastući trend investicija koji dolaze iz Kine jer joj se zbog činjenice da Srbija nije članica EU, a da ima sporazume o slobodnoj trgovini sa EU i Rusijom, otvara mogućnost da iz Srbije izvozi na tržište EU, što je njen krajnji cilj. Kina jako brzo širi svoj ekonomski uticaj u Srbiji. To ne bi bilo problematično, da se veći ekonomski uticaj Kine ne povezuje sa padom pravnih standarda i degradacijom demokratije. Dakle, što je država vezanija za Kinu i što veći deo njenog BDP-a čine kineske investicije, to je veća verovatnoća da je Kina iskoristila probleme sa vladavinom prava kako bi proširila svoje ekonomski i politički uticaj. To se može vidite iz načina poslovanja kineske kompanije Zidun Mining u Boru, kineskim stranim direktnim investicijama u smederevsku čeličanu koju je kupila kineska Hesteel Group, izgradnjom fabrike automobilskih guma u Zrenjaninu od strane kineskog Linglonga, kineske kompanije „Sjing Ju“ u Nišu i druge. Međutim, kineske investicije ne moraju da budu nužno loše. Ali kako bi se to ostvarilo potrebno je obezbediti poštovanje svih zakonskih regulativa, povećavanje transparentnosti poslovanja kineskih kompanija, zaštita lokalnog interesa stanovništva, kao i postavljanje jasnih ekoloških standarda.

Dakle, bez obzira na zemlju porekla strane direktne investicije država bi trebalo da podstiče investicije u visokotehnološke sektore koji zahtevaju visokokvalifikovanu radnu snagu i koriste modernu opremu, što rezultira povećanim izvoznim potencijalom i višim primanjima za zaposlene. Kroz ove investicije, država domaćin ostvaruje koristi plasiranjem visokokvalitetnih proizvoda na međunarodno tržište. Nasuprot tome, investicije u radno intenzivne sektore poput kožarske, obućarske ili tekstilne industrije zahtevaju manje kvalifikovanu radnu snagu, nisu tehnološki zahtevne i ne generišu višu dodatnu vrednost. Pored svega toga, država treba da iskoristi mogućnosti kojima strane kompanije raspolažu kako bi unapredile položaj domaćih privrednika.

Izazovi stranih direktnih investicija na lokalnom nivou: Zrenjanin, Čačak, Pirot i Šabac

Postoje brojni trendovi kada je u pitanju odnos između stranih direktnih investicija i malih i srednjih preduzeća na lokalnom nivou. Neka od ključnih pitanja u tom odnosu su: kako se snalazi malo ili mirko preduzeće u situaciji kada dođe veliki investitor? Da li postoje benefiti za mala i srednja preduzeća odnosno domaće preduzetnike u tom slučaju? A ko da koji su to benefiti a koji izazovi poslovanja stranih kompanija na lokalnom nivou?

Kako bi sagledali taj odnos potrebno je da imamo pregled ukupnog broja lokalnih preduzeća. Ukupan broj poslovnih subjekata u domenu preduzetnika u 2019. godine je 288308, u 2020. godini 298279, u 2021. godini 303300. U domenu mikro preduzeća u 2019. godini imali smo 89190, u 2020. 90106, u 2021. godini 89655. U domenu malih preduzeća u 2019. godini imali smo 11537, u 2020. godini 12187, u 2021. godini 12607. U domenu srednjih preduzeća u 2019. godini imali smo 2646, u 2020. godini 2716 i u 2021. godini 2800. Dakle, u grupi MSPP u 2019. imali smo 391681, u 2020. godini 403288, u 2021. godini 408362. Što znači da pored rastućeg trenda stranih direktnih investicija imamo iz godine u godinu i rastući trend u domenu malih, srednjih, velikih preduzeća.

Pirot je izabran kao jedan od gradova za analizu jer je odlična adresa za pokušaj pronalaženja odgovora na prethodno pomenuta pitanja budući da ima decenijsko iskustvo prisutnosti velikih investitora i ima specifičan geografski položaj. Jedan od važnih razloga zbog čega je Pirot lider u poslovanju stranih kompanija je i postojanje Slobodne zone Pirot koja je osnovana aprila 1998. godine. Ona pruža mogućnost efikasnog poslovanja i značajnih ušteda putem centralizacije svih prednosti za investiranje i poslovanje na jednom mestu. Zakonom o Slobodnim zonama korisnici su oslobođeni lokalnih taksi i taksi za izgradnju i eksploataciju objekata

Slobodna Zona Pirot je 2018. godine proglašena za najbolju u Evropi i 3. u svetu, dok je 2019. godine dobila 4 nagrade za podršku okolnim područjima, povezanost, proširenje i za podsticanje investitorima. U režimu Slobodne zone Pirot posluje 25 proizvodnih firmi i oko 100 trgovinskih, među kojima se nalaze velika, mala i srednja preduzeća u kojima je zaposleno oko 6000 radnika. Dakle, nesumnjivo je da na teritoriji Pirotu postoje strane kompanije koje dobro posluju i da one obezbeđuju određene koristi, ali nameću i određene izazove sa kojima se domaća preduzeća suočavaju.

Šabac je bio na listi jednog od najboljih deset gradova u Evropi u 2020. godine za privlačenje stranih direktnih investicija prema magazinu Financial Times zahvaljući dobrom razvojnom planu grada. Razlozi za ovako dobro pozicioniranje Šapca su sledeći: postojenje za prečišćavanje otpadnih voda (jedino funkcionalno u Srbiji), Regionalna deponija i uređen sistem za odnošenje otpada, Slobodna zona i režim funkcionisanja u Slobodnoj zoni za sve kompanije koje žele da izvoze. Pored toga, tu su i carinski terminal, uređeno parkiranje za sve kompanije, kompletno uređena infrastruktura, ali i Trening centar kao posebna usluga koja stoji na raspolaganju kompanijama. Investitori kupovinom zemljišta dobijaju kompletno infrastrukturno opremljenu parcelu – to znači priključak na vodu, struju, gas, optički kabal, uređenu saobraćajnicu i prečišćavanje

vode. Investitori kupovinom zemljišta dobijaju kompletno infrastrukturno opremljenu parcelu – to znači priključak na vodu, struju, gas, optički kabal, uređenu saobraćajnicu i prečišćavanje vode. Na teritoriji grada postoji Privredni savet koji zaseda jednom mesečno i Komisija za praćenje investicija koja zaseda svakog ponedeljeka u cilju razmatranja svake investicije i otklanjanja problema. Neke od stranih kompanija koje posluju u Šapcu su Fox-pak, Seletra, Refrion, Nepi, Metal Invesments, Vopachel, ODS, Pasubio. Od domaćih kompanija tu u Set, Saturn elektrik, Mašinkop i više malih firmi koje su kupile parcele u industrijskoj zoni.

Zrenjanin je Centar za ocenjivanje stranih direktnih investicija u svetu FDI Intelligence stavio je grad na treće mesto po isplativosti ulaganja u kategoriji mirko evropskih gradova budućnosti za periodu 2022/2023. Industrijska zona „Jugoistok“ formirana je na 72 hektara površine i 2018. proširena na čak 550 hektara, što je najveća zona za direktna privredna ulaganja na teritoriji Srbije. U zoni poskuje, gradi proizvodne pogone ili je kupilo zemljište oko 30 kompanija, među kojima je i najveći investitor ikada u Zrenjaninu i najveći direktni strani ulagač u Srbiji, kompanija Linglong sa proizvodnim kompleksom vrednim skoro milijardu dolara.

Čačak je specifičan kao grad u kome privreda, koja je znatno razvijenija nego u mnogim drugim gradovima u Srbiji i ima veliki uticaj na sve društvene tokove. Razvoj privrede u gradu počiva na dva glavna stuba. Prvi stub je institucionalna mreža za podršku privredi, koja sa jedne strane ima uporište u lokalnoj samoupravi i postojanje naučne i obrazovane institucije sa Naučno-tehnološkim parkom. Drugi stup je veopma značajno učešće privrede u provesima donošenja odluka lokalne samouprave, preko gradskog Saveta za privredu koji čine predstavnici privrednih udruženja.

Dakle, nesumnjivo je da ovi gradovi pružaju brojne pogodnosti kada je reč o stranim investitorima i da često uprave gradova unapređuju poslovno okruženje kako bi ono bilo prilagodljivo i privlačno za strane investitore. Tako da se stiče utisak da nacionalne i lokalne vlasti ne čine dovoljno kako bi stvorile pogodno investiciono okruženje i za domaće kompanije. U nastavku se nalaze ključni izazovi sa kojima se suočavaju domaća preduzeća na lokalnom nivou.

Ključni izazovi:

- Nedovoljne podsticajne mere za razvoj domaćih preduzeća – Rezultat je izazov za održivo poslovanje, pre svega, mikro i malih preduzeća.. To je najizraženije za preduzetnike koji posluju sa

5 do 10 zaposlenih. Potrebna je revizija sistemskog pristupa podsticajima za ovu grupu preduzetnika, pri čemu treba obratiti pažnju na one koji posluju već izvestan broj godina a ne samo na početnike.

- Postojanje dvostrukih standarda za strane i domaće kompanije – Strane kompanije koje posluju na lokalnom nivou često imaju povlašćeni položaj u odnosu na domaće kompanije. Često se nacionalni zakonodavni i normativni okviri zanemaruju u korist stranog investitora. Bilo da je reč o ekološkim standardima, sprovođenju adnog prava ili subvencijama posebno stvorenim da privuku određenu vrstu investitora iz inostranstva. I dok se neke od pomenutih mera za privlačenje SDI mogu smatrati pozitivnim, ove mere ne bi trebalo sprovoditi suprotno potrebama poslovne zajednice kako na lokalnom, tako i na nacionalnom nivou.
- Otežana mogućnost uspostavljanja saradnje sa stranim kompanijama – Dolazak velikih sistema kroz investicioni process često je praćen nedovoljnim nivoom komunikacije o potencijalima lokalnog poslovnog okruženja. Dodatno, domaće kompanije ne raspolažu sa dovoljno infomacija o tome kako mogu da uspostave saradnju sa stranim kompanijama koje posluju u njihovom okruženju.

- Nezainteresovanost lokalnih vlasti za unapređenje položaja domaćih kompanija – Razlog je nedovoljna aktivnost lokalnih nivoa upravljanja da se pomogne i doprinese poboljšanju položaja domaćih kompanija u njihovom odnosu sa stranim kompanijama. Odluke koje se tiču stranih investicija se donose na nacionalnom nivo, što znači da lokalne vlasti imaju malo ili nemaju uopšte uticaja na odluke koje se njih direktno tiču.
- Nedovoljna razvijenost domaćih kompanija – domaće kompanije često ne poseduju dovoljno resursa bilo finansijskih, ljudskih ili tehnoloških kako bi mogle da zadovolje potrebe stranih sistema koji posluju u njihovom okruženju. Ograničeni kapaciteti mogu ograničiti njihovu sposobnost za inovacija, proširenje tržišta ili ulaganja u nove tehnologije.
- Nizak nivo tranfera tehnologija – Jedan od direktnih benefita stranih direktnih investicija u državama u razvoju kakva jeste transfer tehnologija. U slučaju Srbije, ovo je uslovno tačno, ali postoji prostor za unapređenje. Određeni broj kompanija su uvoznice takozvanih „prljavih tehnologija“ koje ne samo da ne doprinose transferu novih tehnologija već doprinose razvoju korozivnog kapitala u lokalnoj zajednici.

Preporuke za unapređenje položaja domaćih preduzeća

- Uspostavljanje jasnih mehanizama komunikacije između stranih investitora, predstavnika lokalne samouprave i lokalne poslovne zajednice. Iako određeni mehanizmi postoje – poput privrednih (poslovnih) saveta, neophodno je da se definišu načini komunikacije koji neće zavisiti isključivo od volje relevantnih aktera. Proces komunikacije mora da optočne i pre samog dolaska investitora u određenu lokalnu zajednicu. Važnu ulogu u uspostavljanju ovakvog načina komunikacije igraju i relevantne institucije i organizacije poput Privredne komore Srbije, Razvojne Agencije Srbije, ali i lokalnih poslovnih udruženja.
- Poštovanje nacionalnog zakonodavstva – Potrebno je obezbediti dosledno poštovanje svih zakona bez obzira da li je u pitanju strani investitor ili lokalna poslovna kompanija – poštovanje zakona mora važiti za sve jednako i bez izuzetka.
- Istraživanje (cost-benefit analiza) o isplativosti određene strane direktne investicije – Potrebno je sprovesti istraživanje o opravdanosti i isplativosti potencijalne strane investicije na lokalnu ekonomsku zajednicu i kreirati set mera za dalje delovanje. Kao država kandidat za

članstvo u Evropskoj uniji, Srbija će morati da usvoji skrining mehanizam kojim će se procenjivati uticaj priliva stranog kapitala koji prevazilazi isključivo ekonomske motive. Strateški značaj investicija u određenim sektorima proizilazi iz benefita koji će biti širi od profita kompanije koja posluje na teritoriji Srbije i neophodno je uzeti u obzir širi uticaj koji svaka od investicija predstavlja.

- Aktivna uloga jedinica lokalne samouprave – Kancelarije za lokalni ekonomski razvoj pri jedinicama lokalne samouprave, kao i privredni saveti (razmatra teme, daje preporuke ali ne utiče na kreiranje javnih politika) treba da igraju veću ulogu u bolje pozicioniranju domaćih preduzeća. Funkcija privrednih saveta (poslovnih saveta, socio-ekonomskih saveta) je definisana zakonom. Savetodavna uloga ovog tela je nesporna, međutim postoji neophodnost preispitivanja suštinske funkcionalnosti. U cilju poboljšanja pozicije lokalnih predstavnika poslovnog sektora, neophodno je izvršiti mapiranje i evaluaciju rada privrednih saveta, te podići značaj njihovog funkcionisanja kroz formulisanje savetodavne uloge kao obavezne za uzimanje u razmatranje od strane predstavnika lokalne samouprave.
- Uspostavljanje programa podsticajnih mera za domaće kompanije – Tretman stranih i domaćih privrednih subjekata mora biti u skladu sa

načelom jednakog tretmana i fer poslovanja. Neophodno je raditi na kreiranju seta podsticajnih mera za domaće privredne subjekte kako one ne bi bile u podređenom položaju u odnosu na strane investitore.

- Dualno obrazovanje – Dolazak novih stranih investitora, promenljivo ekonomsko i političko okruženje, razvoj tehnologija i napredak čovečanstva u mnogome je uticalo na potrebe tržišta rada. Trenutni obrazovani sistem ne zadovoljava u potpunosti potrebe tržišta rada, kako inostranih, tako i domaćih kompanija. Stoga, potrebno je raditi na uvođenju i poboljšanju sistema dualnog obrazovanja kako bi se radna snaga prilagodila potrebama kompanija na lokalnom nivou.
- Prevazilaženje „staklenog plafona“ za domaće zaposlene u stranim kompanijama – Mapiran je trend koji pokazuje da strane kompanije koje posluju na teritoriji Srbije često imaju neformalne limite za uključivanje domaćih državljanja u napredovanje i razvoj svojih kompanija. Podeljena iskustva zaposlenih u stranim kompanijama na lokalnom nivou pokazuju da se oni suočavaju sa „staklenim plafonom“ prilikom pokušaja da napreduju i budu deo viših i najviših pozicija u okviru kompanija u kojima rade. Potrebno je razviti mehanizme i mere u cilju prevazilaženja ovog problema.

- Uspostavljanje jedinstvenog mehanizma predstavljanja lokalnih kompanija – Komunikacija i neadekvatna predstavljenost između stranih investitora i domaćih kompanija se izdvaja kao jedan od ključnih problema u njihovom odnosu. Neophodno je uspostavljanje jedinstvenog mehanizma predstavljanja lokalnih kompanija kako bi one mogle da se uključe i maksimizaju svoje koristi od dolaska stranog investitora u lokalnu zajednicu. To se može postići putem uspostavljanja jedinstvenog kataloga ili baze domaćih kompanija sa predstavljanim svim prednostima po opštinama u Srbiji.
- Unapređenje lanca snabdevanja za uključivanje mikro i malih preduzeća – Optimizacija lanca snabdevanja predstavlja ključnu inicijativu u podršci održivom razvoju mikro i malih preduzeća. Tradicionalno, ova preduzeća suočavaju se s izazovima pristupa većim tržištima i konkurenciji s velikim korporacijama. Razvijanje efikasnog lanca snabdevanja koji olakšava integraciju mikro i malih preduzeća ne samo da pomaže u poboljšanju njihove konkurentne pozicije, već i doprinosi ukupnom razvoju lokalne privrede.
- Minimum uključenosti domaćih dobavljača/pružaoca usluga u lance snabdevanja stranih kompanija – U procesu pregovaranja,

neophodno je uspostaviti minimum koji strani investitor mora zadovoljiti prilikom uspostavljanja lanaca snabdevanja, a u skladu sa mogućnostima i kapacitetima lokalne poslovne zajednice.

- Kreiranje i unapređenje Plana razvoja lokalnih zajednica - Planiranje razvoja lokalne zajednice je suštinska inicijativa koja omogućava strateško usmeravanje resursa, inicijativa i investicija u cilju postizanja održivog i celovitog razvoja. Kroz zajednički rad lokalnih vlasti, privrede, civilnog društva i građana, može se formirati Plan razvoja koji odražava stvarne potrebe i ambicije zajednice i na taj način unaprediti lokalna zajednica.

Literatura:

<https://www.stat.gov.rs/sr-latn/vesti/20230727-preduzecapovel/?a=0&s=1801>

<https://publikacije.stat.gov.rs/G2023/Pdf/G20236005.pdf>

<https://www.nbs.rs/sr/scripts/showcontent/index.html?id=17292&konverzija=no>

<https://www.glaspodrinja.rs/aktuelno/13927/sabac-medju-deset-najboljih-evropskih-gradova-za-privlacenje-dir>

<https://volimzrenjanin.com/grad-zrenjanin-treci-po-isplativosti-direktnih-investicija/>

<https://www.zrenjanin.rs/sr/vesti/2022/03/gradu-zrenjaninu-dva-nova-priznanja-od-strane-centra-za-ocenjivanje-stranih-direktnih-investicija-u-svetu>

https://www.oecd-ilibrary.org/finance-and-investment/oecd-benchmark-definition-of-foreign-direct-investment-2008_9789264045743-en

<https://library.fes.de/pdf-files/bueros/belgrad/19701.pdf>

<https://ras.gov.rs/uspesne-price>

<https://www.srbija.gov.rs/tekst/329922/pogodnosti-za-investitore.php>

<https://www.srbija.gov.rs/tekst/329922/pogodnosti-za-investitore.php>

https://www.nbs.rs/export/sites/NBS_site/documents/finansijska-stabilnost/prezentacije/prezentacija_invest.pdf

<https://tradingeconomics.com/serbia/foreign-direct-investment>

<https://companyformationserbia.com/why-is-serbia-an-attractive-country-for-foreign-investors/>

<https://www.ceicdata.com/en/indicator/serbia/foreign-direct-investment>

<https://www.blue-europe.eu/analysis-en/country-analysis/foreign-direct-investments-fdi-in-serbia-a-review/>

<https://unctad.org/data-visualization/global-foreign-direct-investment-flows-over-last-30-years>